

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра англійської філології і філософії мови

Курсова робота

**Асоціативний експеримент – традиційний метод дослідження
етнокультурної специфіки мовної свідомості**

Наріжної Анни Сергіївни
студентки групи Па 15-21
факультету германської філології і перекладу
заочної форми навчання
спеціальності 035 Філологія

Науковий керівник
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри
Терехова Діана Іванівна

Національна шкала зараховано

Кількість балів 90

Оцінка ЄКТС A

Київ – 2024

Ministry of Education and Science of Ukraine
Kyiv National Linguistic University
Department of English Philology and Philosophy of Language

Course Paper

**The Associative Experiment – a Traditional Method of Researching
the Ethnocultural Specificity of Language Consciousness**

Anna Narizhna

Group Pa 15-21

The Faculty of Germanic Philology and Translation

Study by Correspondence

Speciality 035 Philology

Research Adviser

Assoc. Prof. **Diana Terekhova**

PhD (Philology)

Kyiv – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МОВНА СВІДОМІСТЬ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	7
1.1 Аналіз поняття мовної свідомості як лінгвістичної категорії.....	7
1.2 Етнокультурний вимір мовної свідомості	10
1.3 Методика дослідження лінгвокультурного концепту	12
1.3.1 Поняття та зміст асоціативного експерименту як дієвого методу дослідження у психолінгвістиці	12
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМІСТІ	16
2.1. Особливості мовної свідомості представників двох лінгвокультурних спільнот (на прикладі концепту СВОБОДА / FREEDOM).....	16
2.1.1. Порівняння лексичного значення слів СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовах	17
2.1.2 Виявлення національно-культурної специфіки мовної свідомості через аналіз асоціативного значення слів СВОБОДА/FREEDOM	19
2.2 Спільне й відмінне в асоціаціях щодо досліджуваних слів-стимулів СВОБОДА/FREEDOM (за результатами вільного асоціативного експерименту).....	29
Висновки до розділу 2.....	33
ВИСНОВКИ.....	35
RESUME	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТКИ	45

ВСТУП

Мовна свідомість є актуальним та необхідним для вивчення в умовах сьогодення питанням сучасної лінгвістики. Найчастіше під цим терміном розуміють ставлення людини до мови та її елементів. Мовна свідомість є надзвичайно цікавим феноменом, адже кожна людина має своє особливе сприйняття світу. Це в свою чергу впливає на ставлення людини до мови, її елементів та мовної дійсності.

Поняття мовної свідомості на даний час активно вживається у лінгвістичній літературі, досліджується лінгвістами та має великий пізнавальний потенціал. Саме через вивчення та опрацювання такого феномену, як мовна свідомість, можна пояснити факти мовної поведінки окремих людей і національних спільнот, з'ясувати причини багатьох мовних змін, а також зрозуміти культурні та соціальні процеси в суспільстві.

Одним із методів психолінгвістичного дослідження мовної свідомості є вільний асоціативний експеримент, який полягає у вимірюванні реакцій респондентів на певні стимули, які є ключовими словами чи поняттями. Метою цього експерименту є можливість дослідити ментальний лексикон людей через їхні різні та унікальні асоціації.

Для даного дослідження було обрано слова-стимули СВОБОДА/FREEDOM. Концепт свободи ще з давніх часів відзначався високим ступенем значущості для людей у всьому світі. Свобода є одним із найбільших скарбів, адже це здатність людини чинити у відповідності до власних бажань, інтересів та цілей. Відчуття свободи – це надзвичайно важливе й фундаментальне право, яким має володіти кожна людина. На жаль, так історично склалося, що для українців концепт свободи є не просто словом, а сенсом життя протягом усіх віків. Останні трагічні події в Україні особливо підкреслюють важливість людської свободи. Саме тому

актуальність обраної теми полягає у вивченні та дослідженні мовної свідомості українськомовних та англійськомовних спільнот щодо слів СВОБОДА/FREEDOM, що є однією із найбільших цінностей сьогодення.

Метою роботи є аналіз асоціативного значення слова СВОБОДА/FREEDOM та порівняння особливостей сприйняття цього концепту представниками українськомовних та англійськомовних спільнот.

Для повноцінного розкриття теми необхідно вирішити наступні **завдання**:

- проаналізувати поняття мовної свідомості як лінгвістичної категорії;
- вивчити питання етнокультурного виміру мовної свідомості;
- виявити методику дослідження лінгвокультурного концепту;
- визначити поняття та зміст вільного асоціативного експерименту як дієвого методу дослідження у психолінгвістиці;
- дослідити особливості мовної свідомості (на прикладі концепту СВОБОДА/FREEDOM) у представників двох лінгвокультурних спільнот;
- порівняти лексичне значення слова СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовах;
- виявити національно-культурну специфіку мовної свідомості через аналіз асоціативного значення слів СВОБОДА/FREEDOM;
- виявити спільне й відмінне в асоціаціях українськомовних та англійськомовних респондентів щодо слів-стимулів СВОБОДА/FREEDOM.

Об'єктом роботи є слова-стимули СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовній свідомості.

Предметом дослідження є національно-культурна специфіка мовної свідомості представників українськомовної та англійськомовної лінгвокультурних спільнот, досліджена шляхом проведення вільного асоціативного експерименту.

Матеріалом для дослідження виступають дані, отримані шляхом проведеного упродовж березня-квітня 2024 року вільного асоціативного експерименту за участю респондентів українськомовної та англійськомовної спільнот, які надали свої асоціативні реакції щодо слів СВОБОДА/FREEDOM, а також дані словників різних типів.

При написанні роботи використано **загальнонаукові методи дослідження** (аналіз літературних джерел, порівняння результатів експерименту) та **спеціальні лінгвістичні** (традиційний описовий метод, зіставний метод для виявлення спільного/відмінного, вільний асоціативний експеримент).

Наукова новизна дослідження представлена результатами аналізу сучасного оригінального експериментального матеріалу. У роботі розкрито специфіку мовної свідомості представників українськомовної та англійськомовної лінгвокультурних спільнот на прикладі концепту СВОБОДА/FREEDOM, встановлено спільні та специфічні риси.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона може бути використана для вивчення впливу національно-культурних факторів на політичні та соціальні процеси, а також для подальших наукових досліджень з цього питання у сфері лінгвістики, психології, соціології. Робота підтверджує важливість та необхідність використання вільного асоціативного експерименту для дослідження внутрішнього ментального світу людини, вивчення етнокультурної специфіки мовної свідомості.

Структура курсової роботи: вступ, два розділи, висновки, резюме, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. МОВНА СВІДОМІСТЬ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

1.1 Аналіз поняття мовної свідомості як лінгвістичної категорії

Мовна свідомість – це складний і багатогранний психолінгвістичний феномен. Цей термін включає два поняття: мова (як матеріальне явище, що відноситься до лінгвістики) та свідомість (нематеріальне явище, що відноситься до психології).

Саме поняття мовної свідомості, як термін сучасного мовознавства, почав активно вживатися відносно недавно (з 1980-х років) (Вікіпедія, 2024).

Дослідженням поняття мовна свідомість займаються мовознавці різних країн світу. І на даний час досі не існує однозначного та одностайного тлумачення цього терміну, адже поняття мовної свідомості є відносно новим для лінгвістики.

У широкому розумінні мовна свідомість включає механізми управління мовною діяльністю, а також сукупність уявлень та образів, що матеріалізуються у мовних знаках. Вона дозволяє нам не лише розуміти та використовувати мову, але й сприймати світ через призму мови, що робить її одним з ключових елементів культурного та соціального життя суспільства (Коваль, 2021; Струганець, 2012).

Лінгвісти вкладають у поняття мовна свідомість різний зміст, оскільки розглядають цей феномен з різних точок зору, враховуючи його особливості, різносторонність, глибину, функції, складові, ознаки тощо.

Так, український мовознавець Селігей П.О. дає наступне визначення мовної свідомості. Це форма свідомості, яка обіймає знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Мовна свідомість – це небайдуже ставлення до мови. Таке визначення чітко відмежовує мовну свідомість від її

розуміння як мовної картини світу. Якщо там ідеться про усвідомлення в мові позамовного світу, то тут – про усвідомлення самої мови (Селігей, 2012).

Польський дослідник А. Марковський розвиває теорію про соціальний вимір мовної свідомості – як "сукупності суджень про мову та погляди на мову, властиві певній людині, що переважають у певному середовищі чи соціальній групі" (Markowski, 1998). Вони переважно інтуїтивно зрозумілі, не утворюють цілісної системи, але можуть бути підкріплені знанням мови (Markowski, 1998). (Коць, 2023).

Українська мовознавиця Гнатюк Л.П. зазначає, що мовна свідомість – це один з видів свідомості, що є механізмом управління мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання і вживання, а також ставлення людини до мови та її елементів; у ширшому розумінні – сукупність образів свідомості, матеріалізованих мовними знаками (Гнатюк, 2010).

У західноєвропейському мовознавстві термін мовна свідомість теж має різне тлумачення, виходячи з того, що:

1) мова – це не лише засіб спілкування, а й спосіб кодування думок (Fodor, 1975:2008), а свідомість – доступ до наших думок для дії та звіту, так звана "свідомість доступу" (Block, 1995). Це дає підстави розглядати мову як необхідну умову для свідомості;

2) мова – набір природних навичок, які є результатом взаємодії з навколишнім середовищем (Gibson, 1979). (Коць, 2023).

Лінгвіст Г. Ейгер дав наступне визначення мовної свідомості – це механізм індивідуальної свідомості, що керує мовленнєвою діяльністю, формує, зберігає й перетворює мовні знаки, правила їхньої сполучуваності, вживання, погляди й установки на мову та її елементи (Ейгер, 1990.). В даному випадку уявлення про мовну свідомість накладається на поняття мовленнєвої здатності як психічної функції. Слід зазначити, що українська дослідниця О.О. Селіванова приєднується до цієї точки зору (Селігей, 2009).

Словацький учений Я. Горецький інтерпретує мовну свідомість як "інтеріоризовану систему вербальної поведінки" (Horecky, 1991). (Селігей, 2009).

Мовну свідомість трактують і як більш-менш розвинену здатність міркувати про мову (Techtmeier, 1987) або ж як сукупність суджень і уявлень про мову та її суспільну роль (Bartol-Jarosinska D., 1986) (Селігей, 2009).

Українська мовознавиця Г.М. Яворська вважає мовну свідомість наслідком рефлексії над мовою. Ця рефлексія відбувається на двох рівнях: перший (поверхневий) складається з мовних поглядів та оцінок, притаманних певній спільноті, другий (глибинний) реалізується під час вибору мовних варіантів, коли одні з них приймають як правильні, а інші відкидають, як неприйнятні. Настанови й оцінне ставлення до мови можливе лише там, де є варіативність. Звідси й визначення мовної свідомості – сукупність культурно й соціально зумовлених установок щодо мови, які відбивають колективні ціннісні орієнтації» (Яворська, 2000) (Селігей, 2009).

Таким чином, проаналізувавши дослідження лінгвістів, можна окреслити наступні визначення терміну мовна свідомість:

- це мовна картина світу, тобто сукупність образів, концепцій та уявлень, що відображаються у мовних знаках;
- це ставлення людини до мови та її елементів;
- це механізм керування мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання й уживання;
- це судження й уявлення людини про суспільну роль мови (це рефлексивне ставлення особистості до мови як засобу комунікації, а також усвідомлення соціального значення мови та її вплив на суспільство);
- це матеріалізований у слові зміст свідомості;
- це феномен, який не має спеціальної однослівної або ідіоматичної номінації тощо.

Із наведеного вище огляду видно, що підходи до тлумачення змісту поняття мовна свідомість різняться. Проте загальною є думка про неї як про ментальний стан, що дозволяє людині засвоювати, розуміти, використовувати і маніпулювати мовними структурами та процесами.

1.2 Етнокультурний вимір мовної свідомості

Одним із головних складників поняття мовної свідомості є його етнокультурний вимір. Саме він дає змогу встановити зв'язок з етнокультурною свідомістю, яка є відображенням національного ціннісно-ментального сприйняття світу. Її основою є духовні цінності, традиції, звичаї, закодовані в усно-поетичних і писемних творах. Усебічний аналіз поняття мовна свідомість обґрунтовує його статус як психолінгвістичної категорії, яка охоплює вербалізовані засобами національної мови результати ментальної діяльності, сприйняття та засвоєння інформації. Її одиницями є концепти (етноцентризми), які реалізуються в мові за допомогою асоціативно-вербального тезаурусу: слів, словосполучень, висловлювань, граматичних та логічних категорій, граматичних та текстотворних форм (Коць, 2023).

Етнокультурний концепт визначається як словесно виражена змістовна одиниця свідомості, збагачена культурними смислами й індивідуальними асоціаціями, яка відображає основні етапи розвитку тієї чи іншої мови й культури. (Велика українська енциклопедія, 2015).

Український мовознавець Венжинович Н.В. зазначає, що завдяки усвідомленню національно-культурної специфіки пізнавальної діяльності «досить частим стало розуміння концепту як наслідку відображення у свідомості мовних і культурологічних векторів» (Венжинович, 2006).

Свідомість носів етнічної культури вивчається, як правило, через мову. Мова – це та культурна межа, яка накладається на індивідуальний досвід кожної людини, що пройшла соціалізацію в певній культурі. «Назвати» -

значить приписати слову певне значення, а приписати певне значення – означає зрозуміти і зрозуміле (найчастіше повсякденне поняття) уналежнити до своєї свідомості (Бублейник, 2015).

Український мовознавець В.В. Жайворонок говорить, що всі «етнолінгвісти сходяться на думці, що мова – це форма людської поведінки, яка виявляється в мовленнєвій діяльності, в конкретних актах і ситуаціях мовленнєвого спілкування» (Жайворонок, 2007).

Мова є суттєвою ознакою етносу і сутністю етносвідомості. Мова інтерпретує культурний характер етносу та відображає менталітет нації.

У різних лінгвокультурних спільнотах по-різному осмислюють зовні однакові реалії, а подібні стимули викликають подекуди різні відчуття. Підґрунтям цього є особливості буття, звичаїв, обрядів, культури етносу. Це і обумовлює своєрідність етнічної психології, спосіб відображення концептуальної картини світу в мові та свідомості етносу.

Отже, етнокультурні маркери мовної свідомості можна трактувати як культурні сигнали соціуму, зафіксовані в мовних одиницях (Тарасова, 2017).

Етнокультурна специфіка мовної свідомості визначається потенційними можливостями представника певного етносу, який обробляє отриману інформацію і висловлює знання засобами національної мови.

Етнічна ідентифікація та самосвідомість мовної особистості ґрунтується на:

- усвідомленні спільності походження, традицій, цінностей, вірувань;
- відчутті історичної та міжпоколінної спадковості;
- сукупності знань про культуру та ідеали свого етносу;
- усвідомленні себе членом етносу і місця своєї спільноти серед інших.

Тобто етнічна самосвідомість відображає систему цінностей та життєвих смислів.

Дослідженням національно-культурної специфіки мовної свідомості займається етнопсихолінгвістика, яка окреслює своєрідність національної

картини світу, оскільки мова є невід'ємною частиною мовленнєвої свідомості кожного етносу (Бацевич, 2004).

1.3 Методика дослідження лінгвокультурного концепту

Аналіз концептів на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики представлений синтезом методик, прийомів і процедур, які мають на меті інтерпретацію ментальних процесів, відображених у свідомості індивіда і вербалізованих за допомогою мовних одиниць (Голик, 2019).

Методика дослідження лінгвокультурного концепту залежить від багатьох обставин, серед яких на перше місце виходять цілі, яких має досягнути дослідник. Важливим питанням є, концепт досліджується в рамках мовної свідомості однієї етноспільноти чи в порівнянні з іншою? Обов'язково враховується попередній досвід (при його наявності).

Будь-який лінгвокультурний концепт можна досліджувати, використовуючи різні методи, зокрема:

- концептуальний аналіз (виявлення змісту концепту);
- етимологічний аналіз (вивчення походження імені концепту);
- дефініційний аналіз (виявлення основи концепту);
- компонентний аналіз (вивчення структури імені концепту);
- побудова синонімічного ряду (дослідження синонімів матеріалізованого у слові концепту);
- зіставний аналіз;
- асоціативний експеримент тощо.

Використання вищевказаних лінгвістичних методів дослідження дає змогу всебічно та повно вивчати лінгвокультурні концепти як феномени культури.

1.3.1 Поняття та зміст асоціативного експерименту як дієвого методу дослідження у психолінгвістиці

Для дослідження особливостей національного менталітету, внутрішнього світу окремої людини, лінгвокультурних та, зокрема, етнокультурних концептів застосовується асоціативний експеримент. Він являє собою дієвий, розповсюджений, популярний, результативний, ефективний і водночас відносно простий та зручний метод психолінгвістичного дослідження.

Асоціативний метод використовується з метою дослідження ментального лексикону носія мови шляхом пошуку асоціацій у свідомості індивіда на певне слово-стимул. Таким чином проявляються характерні для конкретного індивіда (а у широкому розумінні для цілої нації, етноса) культурні реалії, особливості світосприйняття, найважливіші життєві установки та категорії.

За допомогою асоціативного експерименту вивчається індивідуальний та національний менталітет (тобто внутрішній світ особи, сукупність етнокультурних цінностей та традицій), що по суті являє собою світ концептів.

Даний метод дослідження проводиться в усній та/або письмовій формах та складається з таких етапів:

- обрання слова – стимула (одного або декількох), яке буде вивчатися;
- складання анкети респондентів (із зазначенням бібліографічних відомостей);
- підготовка анкети-опитувальника;
- проведення протягом фіксованого часу або без обмеження у часті опитування респондентів;
- складання зіставної таблиці асоціативних полів досліджуваних стимулів;
- обробка даних експерименту та підготовка висновків.

Роль конкретної людини під час проведення вільного асоціативного експерименту відіграє велике значення. Від респондента потребується в послідовному порядку: увага та концентрація - підготовка до сприйняття стимулу - безпосереднє сприйняття стимулу – усвідомлення власних думок, які виникли у відповідь на слово-стимул – формування асоціації (тобто відповіді). Процес, на перший погляд, тривалий, але насправді швидкий та вимагає негайної реакції, оскільки респонденту потрібно назвати найперші асоціації (словом або словосполученням), що спали на думку.

Асоціація - це форма зберігання інформації у свідомості людини. Цей термін був уведений в психолінгвістичну науку у 1698 році англійським філософом Дж. Локком як позначення неусвідомлених і безконтрольних думок (Молгамова, 2023).

Асоціації окремих особистостей на одне й те саме слово-стимул, як правило, різняться. На це існує багато причин: вік, стать, сімейний стан, соціальний статус, місце проживання, рівень освіти, життя та культури, професія, політична та соціальна активність та багато іншого. Чим більш розвинений, досвідчений, активний респондент, тим більша виникає у нього кількість асоціацій. Слід зазначити, що з часом та зі зміною певних життєвих обставин асоціації теж змінюються, як кількісно так і якісно.

Асоціативний експеримент дає змогу отримати актуальний матеріал щодо асоціативних полів певних стимулів, перевірити сучасність тлумачень термінів у словниках, порівняти отримані дані з теоретичним дослідженням концепту, а в глобальному сенсі – ретельно та докладно вивчити національну свідомість.

У роботі використано вільний асоціативний експеримент, тобто респондент не має жодних обмежень щодо форми та змісту асоціацій.

Висновки до розділу 1

Перший розділ роботи містить теоретичну частину дослідження поняття мовної свідомості, її етнокультурного виміру, методикою дослідження

лінгвокультурного концепту та асоціативного експерименту. Було виявлено, що мовна свідомість є надзвичайно цікавим та складним психолінгвістичним феноменом. Вона включає в себе механізми управління мовною діяльністю і сукупність уявлень та образів, що матеріалізується у мовних знаках. Етнокультурний вимір є одним із головних складників поняття мовної свідомості, який відображає ментальне сприйняття світу людиною та нацією та бере за основу духовні цінності, традиції й звичаї.

Було зазначено, що асоціативний експеримент – це дієвий, ефективний та доволі простий метод психолінгвістичного дослідження, який використовується з метою дослідження ментального лексикону носія мови шляхом пошуку асоціацій у свідомості людини. Саме цей метод було надалі використано для дослідження слова-стимула СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовній свідомості.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ

2.1. Особливості мовної свідомості представників двох лінгвокультурних спільнот (на прикладі концепту СВОБОДА/FREEDOM)

На даний час у світі існує велика кількість етнічних спільнот. Кожній спільноті притаманні свої етнічні цінності, своя культура.

Основною складовою етносу є культура, етнос не може існувати без цього явища. А одним з проявів культури, одним із важливіших «компонентів» культури є мова. Мова – універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Вона не може вивчатися без знання культури народу (а культура є важливим компонентом етнічності) (Аксютіна О.В., 2007).

Як зазначалося вище, саме через мову вивчається свідомість носіїв етнічної культури.

При дослідженні мовної свідомості представників різних лінгвокультур виявляються як спільні, так і відмінні асоціації до певних концептів. Підґрунтям відмінностей є особливості культури певного етносу. В той же час може спостерігатися наявність і спільних реакцій, що може пояснюватися історично-культурними факторами, лінгвістичними особливостями мов тощо.

У межах даної роботи проаналізовано лексичне значення слова СВОБОДА/FREEDOM та проведено протягом березня – квітня 2024 року вільний асоціативний експеримент у вигляді письмового анкетування, яке провели серед представників українськомовної та англійськомовної культур. Для отримання даних опитано 131 особу (з них українськомовних - 104, англійськомовних - 27). Респонденти надавали відповіді у вигляді асоціацій до концепту СВОБОДА/FREEDOM без обмеження у часі із завданням реагувати на нього першим словом, що спадало на думку (Додатки).

Зазначений експеримент включає аналіз отриманих асоціацій, пошук закономірностей, спільного та відмінного.

Слово-стимул СВОБОДА/FREEDOM, обране для асоціативного експерименту, є соціально-значущим та домінуючим у картині світу всіх народів. Це універсальна цінність, що знаходиться в центрі системи цінностей всіх культур світу.

Слід зазначити, що зміст даного концепту змінюється від однієї етнокультури до іншої.

СВОБОДА – це про Україну та українців. Свобода – історично і нині – дається українцям дорогою ціною. У 2024 році – це найбільша цінність як для українців, так і для всього демократичного світу. В 21-му столітті таке слово як СВОБОДА/FREEDOM має сприйматися та існувати як аксіома, як твердження, яке вважається правильним без доведення. Але, на превеликий жаль, зараз відбувається масштабна боротьба за свободу.

Важливість та значущість цього слова для українців підтверджується щорічним відзначенням в Україні 21 листопада Дня Гідності та Свободи.

В англійськомовній спільноті концепт СВОБОДА/FREEDOM є також головною цінністю, він має свої специфічні національні риси. Свобода для представника цієї лінгвокультурної спільноти займає центральне місце в його картині світу.

Як зазначив Президент України В.О. Зеленський під час свого звернення у травні 2022 року до спільноти Стенфордського університету (США): «Ми стали значно ближчими у наших відчуттях. Ми точно знаємо про себе, що маємо на увазі одне й те саме, коли говоримо слово «СВОБОДА».

2.1.1. Порівняння лексичного значення слів СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовах

Лексичне значення - історично закріплена у свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності, зв'язок певного звучання з певним поняттям, волевиявлення. Лексичне значення є продуктом мисленнєвої діяльності людини. Ядром лексичного значення є концептуальне значення (мисленнєве відображення певного явища дійсності, поняття) (Вікіпедія, 2024).

Лексичні значення слів пояснюють тлумачні словники.

Відповідно до "Словника української мови" у 20 томах, виданого у 2010 році, СВОБОДА – це:

1. Відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля.

2. Перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі і т. ін.

3. Життя, існування і т. ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на свій розсуд.

4. Можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі.

5. Філософська категорія – можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства.

6. Легкість, відсутність утруднень у чому-небудь.

7. Простота, невимушеність у поведженні.

8. Вільний від праці час (Словник української мови у 20 томах, 2010).

Найстаріший американський тлумачний словник Merriam-Webster пропонує наступні визначення поняття FREEDOM:

1) the quality or state of being free: such as:

- the absence of necessity, coercion, or constraint in choice or action;

- liberation from slavery or restraint or from the power of another;

- the quality or state of being exempt or released usually from something onerous;

- unrestricted use;

- ease, facility;

- the quality of being frank, open, or outspoken;

- improper familiarity;

- boldness of conception or execution;

2) - a political right;

- franchise, privilege (Merriam-Webster dictionary, 2002).

Як бачимо, перші та основні лексичні значення слова СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовах абсолютно збігаються. Це “воля/being free” та “відсутність обмежень/he absence of constraint”. Крім цього, спільним є лексичне значення – легкість/ease, а також “життя, існування і т. ін. без залежності від кого-небудь/liberation from the power of another”.

Абсолютно природньо існують і відмінності. Наприклад, в українській мові слово СВОБОДА може означати “перебування не під арештом, не ув’язненим, не в неволі” або ж “простота, невимушеність у поведженні” чи “вільний від праці час”. В англійській мові такими унікальними значеннями слова FREEDOM є “a political right” або “franchise, privilege”.

Таким чином, ми спостерігаємо як спільне, так і відмінне у лексичному значенні слова СВОБОДА/FREEDOM, що пояснюється особливостями мовної свідомості кожної лінгвокультурної спільноти.

2.1.2 Виявлення національно-культурної специфіки мовної свідомості через аналіз асоціативного значення слова СВОБОДА/FREEDOM

З метою дослідження картини світу носіїв певної етнокультури укладаються асоціативні словники. Це відносно новий тип лексикографічної праці, в якій вивчається взаємозв'язок мови та людської свідомості, специфіка мовної свідомості певної етноспільноти.

Перший словник асоціативних норм був виданий 1910-го року у США американськими психологами Грейс Гелен Кент та Аароном Джошуа Розановим (Kent, Rosanoff, 1910). Стимулами було обрано сто найчастотніших слів англійської мови.

В Україні даний напрям започаткувала Н.П. Бутенко. Нею були укладені "Словник асоціативних норм української мови" (Бутенко, 1979) та "Словник асоціативних означень іменників в українській 24 мові" (Бутенко, 1989). У 2007 році з'являється "Український асоціативний словник", укладений українською вченою-мовознавцем С.В. Мартінек (Мартінек, 2007). На сьогоднішній день "Український асоціативний словник" С.В. Мартінек, укладений за участю В. Мітькова, є найбільш повним і актуальним (Мартінек, Мітьков, 2021).

Український асоціативний словник укладено за матеріалами психолінгвістичного експерименту з носіями української мови. Він охоплює слова різних частин мови, що дає змогу розширити дослідження ментального лексикону мовців і відтворити значні фрагменти вербальної пам'яті носіїв української мови і культури. Крім того, реакції респондентів чоловічої і жіночої статі у даному словнику подані окремо, що дає змогу використовувати його матеріали для гендерних досліджень. Розглянуті цілісно, матеріали словника допомагають виявити культурно-специфічні особливості концептуальної картини світу, що втілена в українській мові (Мартінек, 2007).

Перша частина Українського асоціативного словника організована за принципом "від стимулу - до реакції", де кожна стаття являє собою асоціативне поле пов'язаних зі стимулом слів.

Асоціативне поле слова – одне з основних видів полів у лінгвістиці. Воно являє собою структурні множини, об'єднані інформантом за асоціаціями зі словом-стимулом. Вивчення асоціативного поля слова актуальне на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки (Trier, 1931).

Асоціативне поле має свою структуру, представлену ядром та периферією. Ядром асоціативного поля вважають найбільш частотні реакції, виявлені під час асоціативного експерименту. Такі частотні реакції є ключем до значень слова, що виступають у свідомості цілої соціальної групи. Саме в ядрі ментального лексикону сконцентровані найбільш актуальні для людини образи дійсності в їх взаємозв'язках і відношеннях у ментальному просторі (Денисевич, 2016).

Відповідно до Українського асоціативного словника (Мартінек, Мітьков, 2021) стимул СВОБОДА за матеріалами психолінгвістичного експерименту з носіями української мови має 196 реакцій, отриманих від респондентів чоловічої та жіночої статі. З них найбільш частотними (ядром асоціативного поля) є *вільність* (50 реакцій), *волевиявлення* (9), *крила* (7). До периферії асоціативного поля стимулу СВОБОДА входять такі асоціації, як *простір* (6), *орел* (5), *сокіл* (4), *степ* (3), *рабство* (2), *гори* (1), *батьківщина* (1), *право* (1), *істина* (1) тощо.

Стимул FREEDOM відсутній в першому американському словнику асоціативних норм (Kent, Rosanoff, 1910).

Перейдемо до безпосереднього аналізу асоціативного значення слова СВОБОДА/FREEDOM за результатами проведеного нами вільного асоціативного експерименту.

Для зазначеного концепту підрахована частотність тих чи інших реакцій. Найбільш частотні реакції стали ядерними, менш частотні та одиничні – периферійними.

У проведенні вільного асоціативного експерименту задіяно 104 українськомовних респонденти (30 чоловіків, 74 жінки).

В таблиці 2.1 визначено асоціативне поле слова-стимулу СВОБОДА.

Асоціативне поле стимулу СВОБОДА

Ядро асоціативного поля стимулу СВОБОДА	Ближня периферія асоціативного поля стимулу СВОБОДА	Дальня периферія асоціативного поля стимулу СВОБОДА
<p><i>слова (15)</i> <i>воля (11)</i> <i>Україна (10)</i> <i>незалежність (7)</i> <i>життя (3)</i></p>	<p><i>боротьба (2)</i> <i>вибір (2)</i> <i>вільність (2)</i> <i>завжди (2)</i> <i>небо (2)</i> <i>поле (2)</i> <i>статуя (2)</i></p>	<p><i>бажання (1)</i> <i>Батьківщина (1)</i> <i>відносна (1)</i> <i>відчуття (1)</i> <i>вільний (1)</i> <i>вітер (1)</i> <i>в мені (1)</i> <i>все (1)</i> <i>дій (1)</i> <i>доля (1)</i> <i>дорогоцінна (1)</i> <i>дружба (1)</i> <i>думки (1)</i> <i>дурість (1)</i> <i>жадана (1)</i> <i>ЗСУ (1)</i> <i>independence (1)</i> <i>(англіцизм)</i> <i>легкість (1)</i> <i>машина (1)</i> <i>мир (1)</i> <i>можливості (1)</i> <i>насолада (1)</i> <i>наша (1)</i> <i>не безкоштовна (1)</i> <i>повітря (1)</i> <i>політ (1)</i> <i>понад усе (1)</i> <i>прапор України (1)</i> <i>рабство (1)</i> <i>рівність (1)</i> <i>розірвані кайдани (1)</i> <i>сила (1)</i></p>

		<i>слово (1)</i> <i>тимчасова (1)</i> <i>тягнибок (1)</i> <i>у всьому людина має</i> <i>бути вільна (1)</i> <i>України (1)</i> <i>українці (1)</i> <i>хобі (1)</i> <i>ціль (1)</i> <i>чайка (1)</i> <i>чистота (1)</i> <i>Ярмак (1)</i>
--	--	--

Як бачимо, для слова-стимулу СВОБОДА ядерною є реакція СВОБОДА – *слова*, яка зустрічається 15 разів. Дана реакція є закономірною, адже свобода слова - це універсальна цінність. В Україні принцип свободи слова закріплений ст. 34 Конституції України.

Абсолютно передбачуваною та не випадковою є реакція українськомовних респондентів *воля (11)*, *Україна (10)*, *незалежність (7)*. Сьогодні, в умовах війни, для кожного українця слова *воля*, *незалежність*, *Україна* стали святими. Сьогоднішні реалії такі, що слова *Україна*, *воля*, *незалежність* - це синоніми до слова СВОБОДА.

Зазначені слова часто йдуть поряд та вживаються в одному контексті. Наприклад, 20 лютого 1992 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про День незалежності України». У ній, зокрема, зазначено: «Зважаючи на *волю* українського народу та його одвічне прагнення до *незалежності*, підтверджуючи історичну вагомість прийняття Акта проголошення *незалежності України* 24 серпня 1991 року, Верховна Рада України постановляє...».

Знову ж такі, в скрутний для українців час – час війни, природньою реакцією українців є *життя (3)*, *боротьба (2)*, *вибір (2)*, *вільність (2)*, *завжди (2)*. Подібна асоціація є вираженням почуттів та хвилювань, прагнень та надій в цей нелегкий для України історичний період.

Що стосується реакції українськомовних респондентів *небо (2), поле (2)*, то в даному випадку прослідковується об'єднуюча ознака. Свобода, небо, поле – це безмежні простори, це відчуття неосяжності.

Реакція *статуя (2)*, на мою думку пов'язана із найзнаменитішою скульптурою у США та у світі, національним пам'ятником США, символом свободи та демократії - Статуєю Свободи.

Маємо значну кількість одиничних реакцій, які відносяться до дальньої периферії. Зокрема, *Батьківщина (1), відчуття (1), вільний (1), вітер (1), доля (1), дорогоцінна (1), дружба (1), думки (1), мир (1), можливості (1), не безкоштовна (1), повітря (1), політ (1), понад усе (1), прапор України (1), рабство (1), рівність (1), України (1), українці (1) тощо (див. таб. 1)*. Деякі з них обумовлені патріотичними настроями респондентів, інші мають емоційне забарвлення або ж проводять аналогію з природними явищами тощо.

Відсоткове співвідношення результатів асоціативного експерименту серед українськомовних респондентів виглядає наступним чином: найбільший відсоток (56 %) займає периферія (ближня – 15 %, дальня – 41 %). Відповідно ядерні реакції посідають друге місце (44 %), які включають ядро *слова* (14%).

Для максимально показового подання інформації додається графічне зображення з відсотковим відображенням результатів асоціативного експерименту (рис. 1-3).

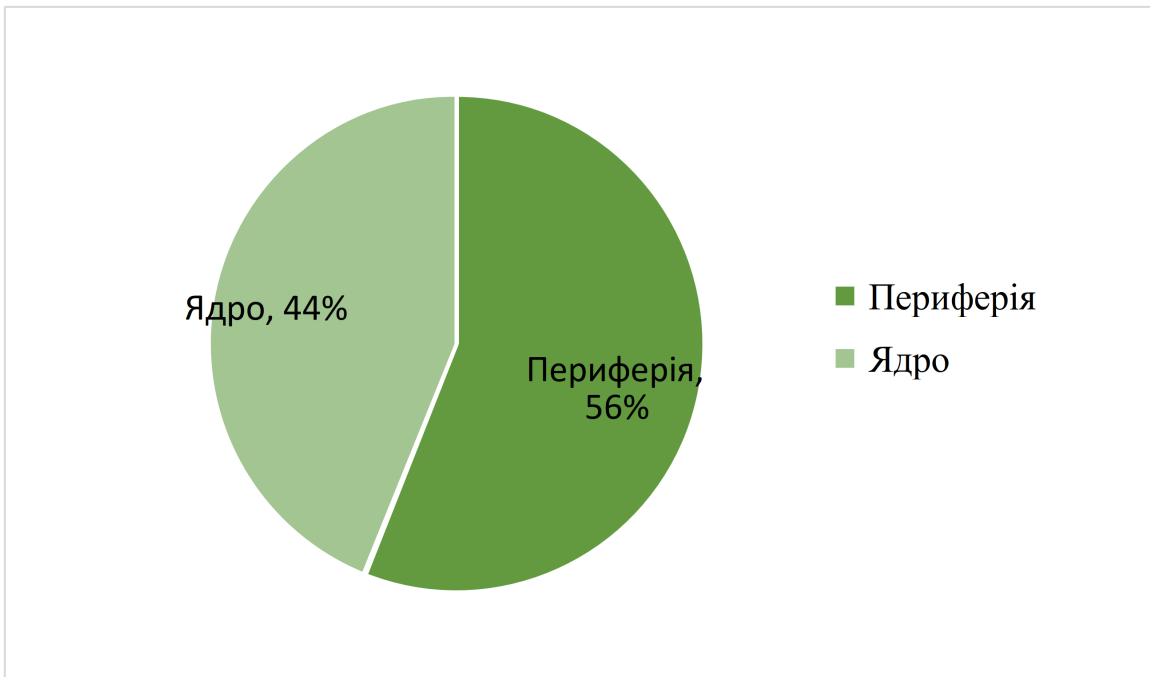

Рис. 1 Асоціативне поле стимулу СВОБОДА

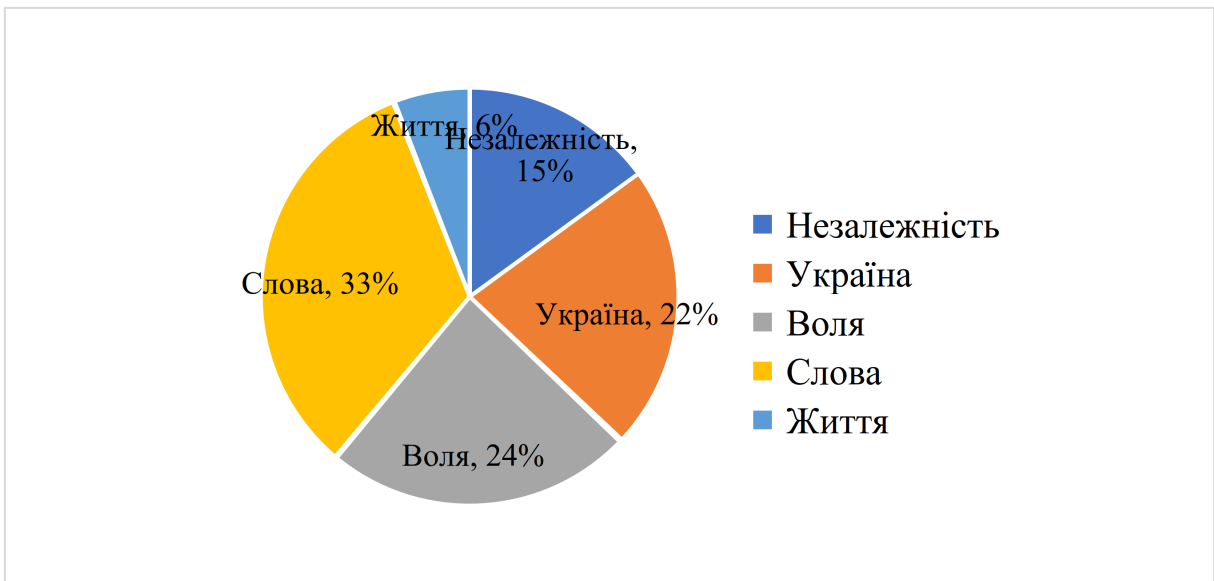

Рис. 2 Ядро асоціативного поля стимулу СВОБОДА

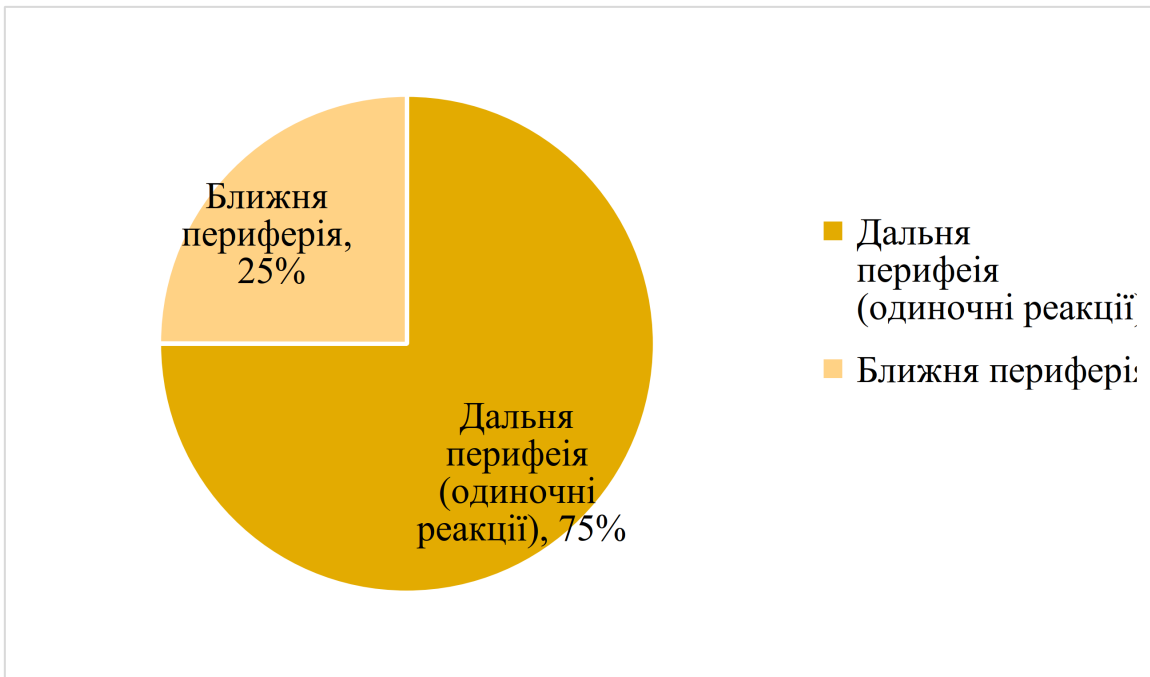

Рис. 3 Периферія асоціативного поля стимулу СВОБОДА

У проведенні вільного асоціативного експерименту прийняли участь 27 англійськомовних респондентів (10 чоловіків, 17 жінок). Така невелика кількість респондентів пояснюється відсутністю значних особистих контактів серед представників англійськомовної спільноти.

В таблиці 2.2 визначено асоціативне поле слова-стимулу FREEDOM.

Таблиця 2.2

Асоціативне поле стимулу FREEDOM

Ядро асоціативного поля стимулу FREEDOM	Периферія асоціативного поля стимулу FREEDOM
<i>choice (2)</i>	<i>America (1)</i>
<i>liberty (2)</i>	<i>American flag (1)</i>
<i>life (2)</i>	<i>bravery (1)</i>
<i>peace (2)</i>	<i>everyone should be free (1)</i>
	<i>feeling (1)</i>
	<i>flag (1)</i>

	<i>foreign countries (1)</i> <i>goal (1)</i> <i>happiness (1)</i> <i>home (1)</i> <i>hope (1)</i> <i>independence (1)</i> <i>invaluable (1)</i> <i>is not free (1)</i> <i>Jesus (1)</i> <i>mobile (1)</i> <i>thankful (1)</i> <i>valuable (1)</i> <i>victory (1)</i>
--	--

У зв'язку з невеликою кількістю респондентів такий розподіл асоціативного поля стимулу FREEDOM на ядро, що включає реакції у максимальній кількості 2 одиниць, та периферію з наявністю лише одиничних реакцій, є вимушеним та абсолютно суб'єктивним, оскільки він підлаштований під це конкретне асоціативне поле та вищезазначений вільний асоціативний експеримент.

Отже, для слова-стимулу FREEDOM ядерними є реакції *choice (2)*, *liberty (2)*, *life (2)* та *peace (2)*.

Абсолютного лідера серед ядерних реакцій в даному випадку виокремити неможливо.

Ядерна реакція *choice* є передбачуваною, оскільки слово *choice* - це базовий супровідний елемент концепту FREEDOM. А наявність лексичних синонімів, змістовної пари *freedom – liberty* пояснює відповідну ядерну реакцію *liberty*.

Сполучені Штати Америки — це країна свободи. Тут свобода є фундаментальною характеристикою людського життя. Тому логічною є

ядерна реакція *life*, яка включає та об'єднує дві найголовніші загальнолюдські цінності.

Ядерна реакція *peace* є також логічною та природньою. Америка була заснована на ідеях свободи та миру. Як зазначив 34-й Президент США Дуайт Ейзенгауер (1953–1961): “We seek *peace*, knowing that *peace* is the climate of *freedom*”.

Периферія слова-стимулу FREEDOM включає лише одиничні реакції, зокрема, *America (1)*, *American flag (1)*, *bravery (1)*, *everyone should be free (1)*, *feeling (1)*, *flag (1)*, *foreign countries (1)*, *goal (1)*, *happiness (1)*, *home (1)*, *hope (1)*, *independence (1)*, *invaluable (1)*, *is not free (1)*, *Jesus (1)*, *mobile (1)*, *thankful (1)*, *valuable (1)*, *victory (1)*.

Можна припустити, що периферійні реакції *American flag* та *flag* є однаковими і мали на увазі подібне. Така асоціація, звичайно, має право на існування, адже американський прапор є символом сили, свободи та єдності нації.

Freedom, choice, life, liberty, happiness – завжди були і є пріоритетами Америки та американців. Прикладом є всесвітньо відома американська фраза “*Life, Liberty and the pursuit of Happiness*”, яка прописана в Декларації незалежності Сполучених Штатів (1776 р.) - найважливішому документі у процесі державотворення США. В цій фразі наведені три приклади невідчужуваних прав, які, відповідно до зазначеної Декларації, були надані Творцем всім людям.

Відсоткове співвідношення результатів асоціативного експерименту серед англійськомовних респондентів виглядає наступним чином: найбільший відсоток - 70 % займає периферія у вигляді одиночних реакцій, відповідно 30 % належать ядерним реакціям.

Графічне зображення з відсотковим відображенням результатів асоціативного експерименту виглядає наступним чином (рис. 4 - 5).

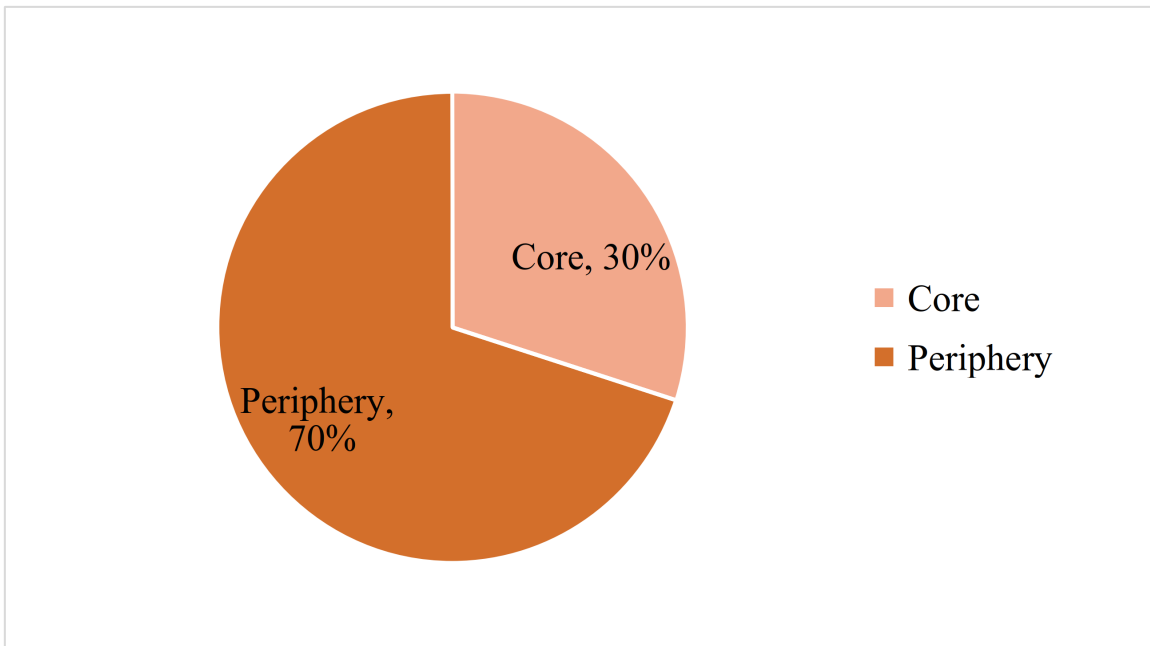

Рис. 4 Асоціативне поле стимулу FREEDOM

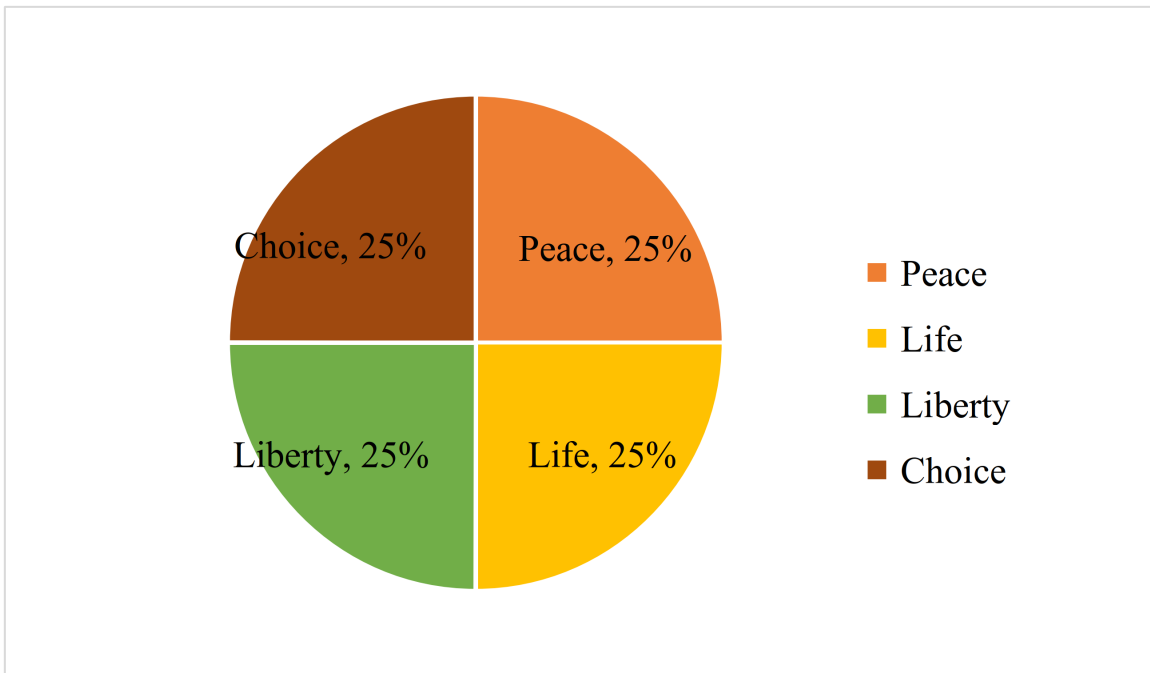

Рис. 5 Ядро асоціативного поля стимулу FREEDOM

2.2 Спільне й відмінне в асоціаціях щодо досліджуваного слова - стимула СВОБОДА/FREEDOM (на основі результатів вільного асоціативного експерименту)

На основі результатів вільного асоціативного експерименту можна створити зіставну таблицю асоціативних полів слова - стимула СВОБОДА/FREEDOM (таб. 2.3-2.5).

Таблиця 2.3

Асоціативні поля стимулу СВОБОДА/FREEDOM

	Стимул СВОБОДА	Стимул FREEDOM
Ядро асоціативного поля	44 %	30 %
Периферія асоціативного поля	56 %	70 %

Аналіз асоціативних полей стимулу СВОБОДА/FREEDOM свідчить про переважну більшість периферійних асоціацій у порівнянні з ядерними реакціями. Така спільна риса стосується результатів вільного асоціативного експерименту як серед представників українськомовної спільноти, так і англійськомовної.

Проведений аналіз дає змогу описати риси схожості та відмінності в асоціаціях щодо концепту СВОБОДА/FREEDOM.

Таблиця 2.4

Ядра асоціативних полів стимулу СВОБОДА/FREEDOM

№ зр п	Ядро асоціативного поля стимулу СВОБОДА	Ядра асоціативного поля стимулу FREEDOM
1.	<i>слова (15)</i>	<i>choice (2)</i>
2.	<i>воля (11)</i>	<i>liberty (2)</i>
3.	<i>Україна (10)</i>	<i>life (2)</i>
4.	<i>незалежність (7)</i>	<i>peace (2)</i>

5.	<i>життя (3)</i>	-
----	------------------	---

Як бачимо, спільною ядерною реакцією серед українськомовних та англійськомовних респондентів є *життя/life*. Тут не може виникати зайвих запитань чи домислів. Свобода є сутністю життя. Свобода – це і є життя. Свобода і життя – це універсальні цінності, які є ядром культури кожного етносу. Свобода та життя – домінуючі цінності, які закріплені українською та американською Конституціями.

Інші ядерні реакції для слова - стимулу СВОБОДА/FREEDOM є відмінними. Англійськомовні респонденти співвідносять концепт FREEDOM із цінностями та ідеалами демократичного суспільства (*choice, liberty, peace*), в той час як українськомовні респонденти втілюють у концепт СВОБОДА споконвічне, сформоване багатостраждальною власною історією прагнення до свободи (*воля, Україна, незалежність*).

Якщо порівняти периферію асоціативних полів стимулів СВОБОДА/FREEDOM, то також побачимо спільні та відмінні риси (таб. 5).

Таблиця 2.5

Периферія асоціативних полів стимулу СВОБОДА/FREEDOM

№ з/п	Периферія асоціативного поля стимулу СВОБОДА	Периферія асоціативного поля стимулу FREEDOM
1.	<i>боротьба (2)</i>	<i>America (1)</i>
2.	<i>вибір (2)</i>	<i>American flag (1)</i>
3.	<i>вільність (2)</i>	<i>bravery (1)</i>
4.	<i>завжди (2)</i>	<i>everyone should be free (1)</i>
5.	<i>небо (2)</i>	<i>feeling (1)</i>
6.	<i>поле (2)</i>	<i>flag (1)</i>
7.	<i>статуя (2)</i>	<i>foreign countries (1)</i>
8.	<i>бажання (1)</i>	<i>goal (1)</i>
9.	<i>Батьківщина (1)</i>	<i>happiness (1)</i>
10.	<i>відносна (1)</i>	<i>home (1)</i>
11.	<i>відчуття (1)</i>	<i>hope (1)</i>
12.	<i>вільний (1)</i>	<i>independence (1)</i>
	<i>вітер (1)</i>	<i>invaluable (1)</i>

13.	<i>в мені (1)</i>	<i>is not free (1)</i>
14.	<i>все (1)</i>	<i>Jesus (1)</i>
15.	<i>дій (1)</i>	<i>mobile (1)</i>
16.	<i>доля (1)</i>	<i>thankful (1)</i>
17.	<i>дорогоцінна (1)</i>	<i>valuable (1)</i>
18.	<i>дружба (1)</i>	<i>victory (1)</i>
19.	<i>думки (1)</i>	
20.	<i>дурість (1)</i>	
21.	<i>жадана (1)</i>	
22.	<i>ЗСУ (1)</i>	
23.	<i>independence (1) (англіцизм)</i>	
24.	<i>легкість (1)</i>	
25.	<i>машина (1)</i>	
26.	<i>мир (1)</i>	
27.	<i>можливості (1)</i>	
28.	<i>насолода (1)</i>	
29.	<i>наша (1)</i>	
30.	<i>не безкоштовна (1)</i>	
31.	<i>повітря (1)</i>	
32.	<i>політ (1)</i>	
33.	<i>понад усе (1)</i>	
34.	<i>прапор України (1)</i>	
35.	<i>рабство (1)</i>	
36.	<i>рівність (1)</i>	
37.	<i>розірвані кайдани (1)</i>	
38.	<i>сила (1)</i>	
39.	<i>слово (1)</i>	
40.	<i>тимчасова (1)</i>	
41.	<i>тягнібок (1)</i>	
42.	<i>у всьому людина має бути</i>	
43.	<i>вільна (1)</i>	
44.	<i>України (1)</i>	
45.	<i>українці (1)</i>	
46.	<i>хобі (1)</i>	
47.	<i>ціль (1)</i>	
48.	<i>чайка (1)</i>	
49.	<i>чистота (1)</i>	
50.	<i>Ярмак (1)</i>	
51.		

Хоча периферія асоціативних полів концепту СВОБОДА/FREEDOM представлена, як правило, одиничними реакціями, але в даному випадку можемо відзначити подібні асоціації. Наприклад, *прапор України/American flag; відчуття/feeling; дорогоцінна/invaluable, valuable; не безкоштовна/is not free.*

Аналіз периферії асоціативних полів концепту СВОБОДА/FREEDOM свідчить і про наявність розбіжностей. Українськомовні респонденти надавали такі асоціації до концепту СВОБОДА, як *боротьба, вільність, завжди, вільний, ЗСУ, наша, понад усе, рівність, розірвані кайдани, сила, ціль.* І тут варто зазначити про причини їхнього виникнення. І причини ці – суто історичні та політичні. В Україні зараз йде вирішальна битва за свободу. Україна відстоює не лише власну свободу і незалежність, а й універсальні цінності та світовий порядок.

Унікальними та відмінними є й деякі асоціації англійськомовних респондентів. Наприклад, FREEDOM як *everyone should be free, foreign countries, goal, happiness, hope.*

Дослідивши та проаналізувавши результати асоціативного експерименту можна підсумувати, що в цілому представники двох етнокультур (англійськомовної та українськомовної) загалом мають як подібний асоціативний ряд щодо концепту СВОБОДА/FREEDOM, так і відмінний. Подібності ґрунтуються на цінностях, принципах та стереотипах, які є загальнолюдськими та глобальними. Концепт СВОБОДА/FREEDOM належить до сфери традицій, оскільки віра у вільну країну й людину передається з покоління у покоління. Крім цього, концепт СВОБОДА/FREEDOM розглядається як засіб для досягнення та збереження свободи як окремої особистості, так і країни в цілому. Відмінності в асоціаціях до концепту СВОБОДА/FREEDOM пояснюються впливом історичних, політичних та культурних факторів на сприйняття концепту в різних мовних спільнотах.

Висновки до розділу 2

У межах даної роботи проведено протягом березня – квітня 2024 року вільний асоціативний експеримент у вигляді письмового анкетування серед представників українськомовної та англійськомовної спільнот та презентовано результати аналізу отриманих даних.

Респонденти надавали відповіді у вигляді асоціацій до слів-стимулів СВОБОДА/FREEDOM. Таким чином:

- визначено ядро та периферію асоціативних полів концепту СВОБОДА/FREEDOM,
- проведено окремо аналіз українськомовного та англійськомовного асоціативних полів,
- проведено зіставлення обох полів з метою виявлення спільного та відмінного в асоціаціях щодо досліджуваного слова – стимула,
- встановлено національно-культурну специфіку мовної свідомості представників двох лінгвокультурних спільнот на прикладі концепту СВОБОДА/FREEDOM.

Проведене дослідження показало як значні відмінності у сприйнятті концепту СВОБОДА/FREEDOM, так і спільні асоціації.

Можна з упевненістю сказати, що спільне пояснюється існуванням загальних стереотипів та загальнолюдських базових цінностей. Наявність відмінностей свідчить про вплив культурних та історичних факторів на сприйняття концепту в різних мовних спільнотах, що є природньо. Ці різниці підкреслюють вплив етнічної приналежності та культурного контексту на мовну свідомість та сприйняття певних понять.

Такий аналіз дозволяє краще зрозуміти різноманітність культурних перспектив та сприяє поглибленню міжкультурного розуміння.

ВИСНОВКИ

Курсова робота присвячена вивченню як теоретичних наукових матеріалів щодо таких понять як мовна свідомість та асоціативний експеримент, так і проведенню практичного дослідження мовної свідомості представників українськомовної та англійськомовної спільнот за допомогою вільного асоціативного експерименту на прикладі концепту СВОБОДА/FREEDOM.

Мовна свідомість є абсолютним психолінгвістичним феноменом. Дослідити, вивчити, зрозуміти мовну свідомість певного етносу можна лише через мову. Саме слово є духовною сутністю людини, носієм внутрішнього змісту людини як представника певної етнокультурної спільноти. Цей факт особливо важливий у дослідженнях етнокультурної специфіки мовної свідомості. Найважливіші культурні концепти зафіксовані в мовній свідомості етносу. Мовна свідомість має національно та соціально зумовлені характеристики та є історично змінною. Мова є репрезентом певної етнокультурної спільноти у світі. Завдяки їй вивчається історія, культура, традиції етносу. Вона є джерелом для вивчення культури етносу, визначення його неповторності та унікальності.

Для дослідження мовної свідомості застосовується метод асоціативного експерименту. Таким чином, після опрацювання теоретичного матеріалу в межах курсової роботи безпосередньо проведено вільний асоціативний експеримент, в якому концептом обрано слово СВОБОДА/FREEDOM.

Асоціативний експеримент застосовують для отримання мовного матеріалу і виокремлення етнокультурної специфіки концептів.

Цей метод дослідження дає змогу максимально наблизитися до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів певного етносу, дозволяє виявити особливості сприйняття світу різними лінгвокультурними спільнотами.

Застосування методу вільного асоціативного експерименту дозволило зібрати значний обсяг даних щодо асоціацій та сприйняття слова СВОБОДА/FREEDOM в українській та англійській мовах. Результати вільного асоціативного експерименту у вигляді зіставного аналізу підтверджують, що історичний контекст та культурні події мають значний вплив на українську та англійську мовну свідомість. Мовна свідомість формується в залежності від факторів сьогодення, а також цінностей, що передаються із покоління в покоління.

Розуміння етнокультурних особливостей мовної свідомості допомагає краще зрозуміти особливості культури та ідентичності суспільств.

RESUME

Linguistic consciousness is an issue of modern linguistics that is relevant and necessary for study in today's conditions. Most often, this term refers to a person's attitude towards language and its elements. Linguistic consciousness is an extremely interesting phenomenon, because each person has his own special perception of the world. This, in turn, affects a person's attitude to language, its elements and linguistic reality.

For this study, the stimulus word FREEDOM was chosen. The concept of freedom has had a high degree of significance for people all over the world since ancient times. Freedom is one of the greatest treasures, because it is the ability of a person to act in accordance with his own desires, interests and goals. The feeling of freedom is an extremely important and fundamental right that every person should possess. Unfortunately, it happened so historically that for Ukrainians the concept of freedom is not just a word, but the meaning of life throughout the ages. The recent tragic events in Ukraine especially emphasize the importance of human freedom.

The purpose of the team paper is to analyze the associative meaning of the concept of the word FREEDOM and compare the features of the perception of this concept by representatives of the Ukrainian-speaking and English-speaking communities.

The object of the research is the word-stimulus FREEDOM in the Ukrainian and English linguistic consciousness.

The subject of the research is the national-cultural specificity of language consciousness of representatives of the Ukrainian-speaking and English-speaking linguistic and cultural communities, investigated by conducting an associative experiment.

The material for the research is data obtained through an associative experiment conducted in March-April 2024 with the participation of respondents from the Ukrainian-speaking and English-speaking communities, who provided

their associative reactions to the word FREEDOM, as well as data obtained by comparing the lexical meaning of the word FREEDOM.

When writing the work, general scientific research methods (analysis of literary sources, comparison of experimental results) and special linguistic ones (traditional descriptive method, comparative method for identifying common differences, associative experiment) were used.

The practical significance of the work is that it can be used to study the influence of national and cultural factors on political and social processes, as well as for further scientific research on this issue in the field of linguistics, psychology, and sociology. In addition, this work confirms the importance and necessity of conducting an associative experiment for researching the inner mental world of a person, studying the ethno-cultural specificity of linguistic consciousness and associations in people's minds.

The scientific novelty of the research is represented by modern, original experimental material. In this work, the specifics of the language consciousness of the Ukrainian-speaking and English-speaking linguistic and cultural communities were revealed on the example of the concept of FREEDOM, common and specific associations were established regarding the specified stimulus word.

The team paper consists of an introduction, two chapters, conclusions, summary, bibliography, appendices.

Keywords: associative experiment, linguistic consciousness, stimulus word, FREEDOM.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксютина О.В. (2007) *До проблеми головних концептів етнолінгвістики* <https://core.ac.uk/download/pdf/14041633.pdf>
2. Байсан Д.В. (2013) *Репрезентація концепту свобода в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах* [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npkpnu_fil_2013_32\(1\)_3](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npkpnu_fil_2013_32(1)_3)
3. Бацевич Ф. С. (2004) *Основи комунікативної лінгвістики* https://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf
4. Білик К.А. (2019) *До питання лінгвістичного визначення терміна «Асоціація»* https://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/01/65_6.pdf.pdf
5. Близнюк К. (2019) *Асоціативні експерименти: валідність і лінгвістична інформація* <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05aa7263-e70b-484b-a87d-30dc49dd69c0/content>
6. Бублейник Л. В. (2015) *Слово в литературном и этнокультурном пространстве (Названия из растительного мира. Названия птиц. Антропнимы. Названия предметных («вещных») реалий. Проблемы контрастивной лексикологии: украинский и русский языки : монографія.*
7. Бутенко Н. П. (1979) *Словник асоціативних норм української мови* [SEP]
8. Бутенко Н.П. (1989) *Словник асоціативних означень іменників в українській мові*
9. Василенко О.М., Семенишин О.І. (2016) *Лінгвокультурні концепти воля/свобода (liberty/freedom)* http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gileya_2016_104_33

10. Велика українська енциклопедія (2015).
11. Вікіпедія (2024).
12. Венжинович Н.В. (2006) *Концепт і його лінгвокультурологічна природа*
<https://dspace.uzhnu.edu.ua › jsui › bitstream › lib>
13. Гнатюк Л.П. (2010) *Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції*
<https://movoznavstvo.org.ua/component/attachments/download/99.html>
14. Голик С. (2019) *Концепт: у пошуках алгоритму аналізу*
<https://dspace.uzhnu.edu.ua › jsui › bitstream › lib>
15. Голубовська І. О. (2009) *Перспективи розвитку сучасної зіставної лінгвокультурології*
<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3552/holubovska.pdf?sequence=1>
16. Гошовська О. (2019) *Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки (на прикладі концепту “Віра”)* <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/ukrst/article/view/4387>
17. Демченко Н. Д. (2022) *Етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу*
https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_1/3.pdf
18. Денисевич О.В. (2010) *Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету*
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37537/42-Denysевич.pdf?sequence=1>
19. Денисевич О.В. (2016) *Специфіка структури асоціативних полів рекламної лексики* <http://eprints.zu.edu.ua/29287/>
20. Ейгер Г.В. (1990) *Механізми контролю мовної правильності висловлювання*
21. Жайворонок В. В. (2007) *Українська етнолінгвістика : нариси.*

22. Каліщук Д., Лазука О. (2015) *Особливості вербалізації концепту FREEDOM в американському політичному дискурсі в період глобалізації*
<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7807/1/9.pdf>

23. Коваль Л. М. (2021) *Психолінгвістика*

24. *Конституція України* (1996)

25. Коць Т.А. (2017) *Мовна свідомість у синхронії та діахронії*
<https://movoznavstvo.org.ua/component/attachments/download/844.html>.

26. Коць Т.А. (2023) *Поняття “Мовна свідомість” у сучасній лінгвістичній терміносистемі* [https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua › sites › 2023/06](https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/sites/2023/06)

27. Красовська К.В. (2009) *Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю*
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34967/32-Krasovs%2527ka.pdf?sequence=1>

28. Киридон А.М. (2015) *Велика українська енциклопедія. Словник*

29. Лозко Г.С. (2001) *Етнологія України: навчальний посібник*

30. Малаш О.В. (2023) *Мовна свідомість та мовна поведінка українців у повномасштабній війні: дискусії та мовний активізм* https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2023/09/8_%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%88.pdf

31. Мартінек С. В. (2007) *Український асоціативний словник: У 2 т. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка – Т. 1 "Від стимулу до реакції."*

32. Мартінек С. В., В. Мітьков (2021) *Український асоціативний словник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка – Т. 3 "Від стимулу до реакції."*

33. Михайленко В.В., Теутул О.В. (2009) *Концепт «свобода» в семантичній системі мови: контрастивний аналіз*
https://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41130.doc.htm

34. Молгамова Л.О. (2023) *Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів*
<https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/81>
35. Нікішина Т.І. (2016) *Лексичні поля концептів СВОБОДА, FREEDOM, LIBERTÉ в українському, англійському, французькому політичних дискурсах* (12)
<https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/35.pdf>
36. Постанова Верховної Ради України “Про День незалежності України” від 20 лютого 1992 року № 2143-ХІІ
37. Селіванова О. О. (2006) *Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія*
38. Селігей П. О. (2009) *Структура й типологія мовної свідомості*
[https://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Selihey%20P.%20Struktura%20i%20typ%20olohiya%20movnoyi%20svidomosti%20%20\(2009\).pdf](https://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Selihey%20P.%20Struktura%20i%20typ%20olohiya%20movnoyi%20svidomosti%20%20(2009).pdf)
39. Селігей П. О. (2010) *Про виховання мовної свідомості*
https://shron1.chtyvo.org.ua/Selihei_Pylyp/Pro_vykhovannia_movnoi_svidomosti.pdf
40. Селігей П. О. (2012) *Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови*
[https://www.inmo.org.ua/assets/files/Selihey.%20Movna%20svidomist'%20-%20shanoblyve%20stavlenn'a%20do%20movy%20\(2012\).pdf](https://www.inmo.org.ua/assets/files/Selihey.%20Movna%20svidomist'%20-%20shanoblyve%20stavlenn'a%20do%20movy%20(2012).pdf)
41. Селігей П.О. (2012) *Мовна свідомість: структура, типологія, виховання*
42. Словник української мови у 20 томах (2010) видавництво «Наукова думка» Київ
43. Спиридонова Л.К. (2015) *Асоціативний експеримент як засіб дослідження образу світу*
<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5287/1/Spyrydonova.pdf>
44. Струганець Л.В. (2012) *Поняття " мовна особистість" в україністиці.*

45. Тарасова В.В. (2017) Етнокультурні маркери мовної свідомості (на матеріалі лексики на позначення транспорту англійської, німецької, російської та української мов).

46. Терехова Д.І. (2013) *Використання психолінгвістичних методів дослідження для міжмовних і міжкультурних зіставлень* http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkyu_2013_27_7

47. Терехова Д. І. Зіставний аспект вивчення мовної свідомості // «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Світ цінностей і цінності у світі», 13–14 травня 2021 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2021.с. 389-391.

48. Терехова Д. І. Методика аналізу асоціативного поля. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Ad orbem per linguas. До світу через мови" Світ як інтертекст (м. Київ, КНЛУ, 17-18 червня 2020 р.). – Київ : КНЛУ, 2020. – С. 321-323.

49. Ткаченко Г.В. (2010) *Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці* <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38332/59-Tkachenko.pdf?sequence=1>

50. Яворська Г. М. (2000) *Прескриптивна лінгвістика як дискурс : Мова, культура, влада*

51. Block N. (1995) *On a confusion about a function of consciousness. Behavioral and Brain Sciences* (in Eng.)

52. Bartol-Jarosińska D. (1986) *Świadomość językowa robotników warszawskich: Studium leksykalno-semantyczne* – Warszawa - (in Pol.).

53. Fodor J.A. (1975) *The Language of Thought. Cambridge, MA: Harvard University Press* (in Eng.).

54. Fodor J.A. (2008) *LOT 2: The Language of Thought Revisited. New York: Oxford University Press* (in USA).

55. Gibson J.J. (1979) *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin (in Eng.).
56. Horecký J. (1991) *Jazykové vedomie // Jazykovědný časopis*
57. Kent, G. H., Rosanoff, A. J. (1910) *A Study of Association in Insanity by Grace Helen Kent and A. J. Rosanoff*. American Journal of Insanity.
58. Markowski A. (1992) *Polszczy znakońca XX wieku*, Warszawa (in Pol.).
59. Markowski A. (1998) *Postawy użytkowników wobec języka*. Warszawa (in Pol.)
60. Merriam-Webster dictionary (2002)
<https://www.merriam-webster.com>
61. Techtmeier B. a kol. (1987) *Tézy o jazykovej kultúre // Slovenská reč*.
62. The United States Declaration of Independence (1776).
63. Trier J. (1931) *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*. Heidelberg, Germany: Winter.

ДОДАТКИ

Додаток А

Щоденник експериментатора

№ п/п	Перелік відомостей	Відомості експериментатора	Примітки
1.	ПІБ експериментатора, посада, місце роботи	кандидат філологічних наук, професор Терехова Діана Іванівна, студентка факультету германської філології і перекладу Наріжна Анна Сергіївна	виконано
2.	Місце проведення (країна, місто, навчальний заклад тощо)	Україна: м. Київ, Київський національний лінгвістичний університет, Бровари, Буча, Веселе, Вінниця, Гостомель, Гущинці, Дмитрів, Дніпро, Долина, Житомир, Кривий Ріг, Луцьк, Львів, Немирів, Нові Обиходи, Одеса, Переяслав, Печера, Підгірці, Подільськ, Рівне, Тальне, Умань, Хмельницький, Черкаси, Чернівці, Чернігів.	виконано; інші країни, окрім України, вказані у місці проведення – теперішні місця проживання або тимчасового перебування українців;

		Нідерланди: місто не вказано. Брюссель. Чехія: Прага. Польща: місто не вказано.	
3.	Дата проведення	березень – квітень 2024	виконано
4.	Форма проведення	інтернет-анкета в google forms	виконано
5.	Кількість респондентів	104 респонденти (30 чоловіків, 74 жінок)	виконано
6.	Мова анкетування	українська мова	виконано

Щоденник експериментатора

№ п/п	Перелік відомостей	Відомості експериментатора	Примітки
1.	ПІБ експериментатора, посада, місце роботи	кандидат філологічних наук, професор Терехова Діана Іванівна, студентка факультету германської філології і перекладу Наріжна Анна Сергіївна	виконано

2.	Місце проведення (країна, місто, навчальний заклад тощо)	Україна: м. Київ, Київський національний лінгвістичний університет, Рівне.	виконано; інші країни, окрім України, вказані у місці проведення – теперішні місця проживання або тимчасового перебування українців;
		The Netherlands: Amsterdam, Groningen. Canada: Calgary, Niagara Falls, Niagara on the Lake, Ontario. USA: Buffalo, Chicago, Chicago IL, Dallas, Denver Colorado, Kentucky, New York, Novi, Peoria IL, Pennsylvania, Pittsfield PA, Warren, Williamsport PA.	
3.	Дата проведення	квітень-травень 2024	виконано
4.	Форма проведення	інтернет-анкета в google forms	виконано
5.	Кількість респондентів	27 респондентів (10	виконано

		чоловіків, 17 жінок)	
6.	Мова анкетування	англійська мова	виконано

Обробка даних експерименту

СВОБОДА (слово-стимул)		
Рідна мова	Місце проживання	Відповіді
українська мова	Бровари (1), Буча (2), Веселе (1), Вінниця (3), Гостомель (1), Гусятинці (1), Дмитрів (1), Дніпро (2), Долина (1), Житомир (1), Кривий Ріг (1), Луцьк (1), Львів (1), Київ (36), Немирів (1), Нові Обиходи (1), Одеса (3), Переяслав (1), Печера (1), Підгірці (1), Подільськ (5), Рівне (12), Тальне (1), Умань (1), Хмельницький (3), Черкаси (1), Чернівці (1), Чернігів (3) Нідерланди (2), Брюссель (1), Чехія: Прага (1), Польща (1), Україна (5).	<i>бажання (1), Батьківщина (1), боротьба (2), вибір (2), відносна (1), відчуття (1), вільний (1), вільність (2), вітер (1), в мені (1), воля (11), все (1), дій (1), доля (1), дорогоцінна (1), дружба (1), думки (1), дурість (1), жадана (1), життя (3), завжди (2), ЗСУ (1), independence (1) (англіцизм), легкість (1), машина (1), мир (1), можливості (1), насолода (1), наша (1), не безкоштовна (1), небо (2), незалежність (7), повітря (1), поле (2), політ (1), понад усе (1), прапор України (1), рабство (1), рівність (1), розірвані кайдани (1), сила (1), слова (15), слово (1), статуя (2), тимчасова (1), тягнубок (1), у всьому людина має бути вільна (1), Україна (10), України (1), українці (1), хобі (1), ціль (1), чайка (1),</i>

		<i>чистота (1), Ярмак (1).</i>
--	--	--------------------------------

FREEDOM (слово-стимул)		
Рідна мова	Місце проживання	Відповіді
Англійська мова, українська мова, португальська мова	Україна: Київ (2), Рівне (1). The Netherlands: Amsterdam (1), Groningen (1). Canada: Calgary (1), Niagara Falls (1), Niagara on the Lake (1), Ontario (1). USA: Buffalo (1), Chicago (1), Chicago IL (1), Dallas (1), Denver Colorado (1), Kentucky (1), New York (1), Novi (1), Peoria IL (1), Pennsylvania (1), Pittsfield PA (1), Warren (6), Williamsport PA (1).	<i>America (1), American flag (1), bravery (1), choice (2), everyone should be free (1), feeling (1), flag (1), foreign countries (1), goal (1), happiness (1), home (1), hope (1), independence (1), invaluable (1), is not free (1), Jesus (1), liberty (2), life (2), mobile (1), peace (2), thankful (1), valuable (1), victory(1).</i>

Додаток Б

Зіставна таблиця асоціативних полів досліджуваних стимулів

Українська мова	Англійська мова
------------------------	------------------------

СВОБОДА – слова (15), воля (11), Україна (10), незалежність (7), життя (3), боротьба (2), вибір (2), вільність (2), завжди (2), небо (2), поле (2), статуя (2), бажання (1), Батьківщина (1), відносна (1), відчуття (1), вільний (1), вітер (1), в мені (1), все (1), дій (1), доля (1), дорогоцінна (1), дружба (1), думки (1), дурість (1), жадана (1), ЗСУ (1), independence (1) (англіцизм), легкість (1), машина (1), мир (1), можливості (1), насолода (1), наша (1), не безкоштовна (1), повітря (1), політ (1), понад усе (1), прапор України (1), рабство (1), рівність (1), розірвані кайдани (1), сила (1), слово (1), тимчасова (1), тягнібок (1), у всьому людина має бути вільна (1), України (1), українці (1), хобі (1), ціль (1), чайка (1), чистота (1), Ярмач (1).

FREEDOM – choice (2), life (2), peace (2), America (1), American flag (1), bravery (1), everyone should be free (1), feeling (1), flag (1), foreign countries (1), goal (1), happiness (1), home (1), hope (1), independence (1), invaluable (1), is not free (1), Jesus (1), liberty (2), mobile (1), thankful (1), valuable (1), victory(1).